

УДК 334.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-35>**Кукса В.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4776-7399>

Власенко О.І.

аспірант,
ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3708-9853>

Бойко А.О.

аспірант,
ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3353-2604>

Kuksa Valentyna, Vlasenko Oleksandr, Boiko Andrii
Private Higher Educational Establishment «European University»

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ

В умовах жорсткої конкуренції на ринку сільськогосподарських товарів та продовольства великі інтегровані структури, використовуючи переваги спеціалізації, концентрації та кооперування, здатні в короткий період досягти високого рівня товарності та рентабельності виробництва. В умовах слабкої державної підтримки агропромислові формування стали основними інвесторами сільськогосподарських організацій та отримали в окремих регіонах всебічну підтримку та сприяння. Темпи розвитку аграрного сектора у таких регіонах свідчать, що великі агропромислові формування сприяють зростанню сільськогосподарського виробництва, зайнятості та доходів сільського населення. Вони спроможні забезпечити певний паритет цін між аграрним сектором та іншими галузями економіки, знизити ціни та зробити продукцію доступнішою для населення за рахунок усунення посередницьких структур. У цій статті ми провели теоретичний огляд класифікації інтеграційних процесів. Теоретичною основою дослідження послужили наукові праці та публікації вітчизняних та зарубіжних науковців та фахівців у галузі інтеграційних процесів з досліджуваної проблеми.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, інтегровані структури, агропромисловий комплекс, агропромислова інтеграція, аграрний бізнес.

INTEGRATION PROCESSES AND THEIR SIGNIFICANCE FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL FORMS OF ENTREPRENEURSHIP IN AGRARIAN BUSINESS

The emergence and development of large integrated formations in the domestic agro-industrial complex is a natural reflection of world trends. In the conditions of fierce competition on the market of agricultural goods and food, large integrated structures, using the advantages of specialization, concentration and cooperation, are able to achieve a high level of marketability and profitability of production in a short period of time. In conditions of weak state support, agro-industrial formations became the main investors of agricultural organizations and received comprehensive support and assistance in certain regions. The rate of development of the agricultural sector in such regions shows that large agro-industrial formations contribute to the growth of agricultural production, employment and incomes of the rural population. They are able to ensure a certain price parity between the agricultural sector and other sectors of the economy, reduce prices and make products more accessible to the population by eliminating intermediary structures. The development and improvement of the economic efficiency of various integrated formations and their prospects is a complex and contradictory process, since the current situation largely depends on the political, legal, socio-economic and other conditions in the country. The development of agro-industrial integration is a complex objective economic process. Agricultural enterprises enter into integration ties, seeking to mitigate the risk caused by the specifics of agricultural production. Agricultural enterprises also strive to ensure stable incomes thanks to the availability of a reliable raw material base and sales markets for their products. These prerequisites created the conditions and gave impetus to the revival, formation and development of integrated associations in agriculture and explored their significance for small forms of entrepreneurship. Therefore, the development of integration processes in the field of agro-industrial complex may be the most important condition for revitalizing the activity of agro-industrial complex organizations and stabilizing the region's economy. In this article, we conducted a theoretical review of the classification of integration processes. Scientific works and publications of domestic and foreign scientists and specialists in the field of integration processes on the investigated problem served as the theoretical basis of the research.

Key words: integration, integration processes, integrated structures, agro-industrial complex, agro-industrial integration, agrarian business.

JEL classification: Q10, Q13, M13

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах, зумовлених зростанням економічної нестабільності, збільшенням темпів розвитку, підвищенням рівня конкурентоспроможності підприємств, наслідками світової фінансово-економічної кризи тощо, зростає значення інтеграційних процесів агропромислового комплексу (АПК), спрямованих на освоєння інновацій, здатних забезпечити оновлення технічної, технологічної, організаційної бази сільськогосподарського виробництва та отримання нової конкурентоспроможної продукції

Розвиток інтеграційних процесів у сільському господарстві та АПК є базовою умовою, що надає визначальний вплив на ефективність функціонування суб'єктів господарювання галузі, у тому числі на їх організаційно-економічну та фінансову стійкість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження розвитку АПК і його галузей відображені у працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких як: Ю. Малько [1], О.С. Чмельової, А.К. Дергачова [2], Ю. Самійлик, М. Вернигори [3], М.П. Бутко, В.С. Родіна [4], С.О. Корецької [5], П.М. Макаренко, В.І. Пілявського [6] та інших.

У сучасних умовах глобалізації виникають нові аспекти проблеми інтеграційних процесів у економіці та зокрема в аграрній сфері. Загальна світова криза підкреслює важливість проведення досліджень в цьому напрямі.

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні сутності агропромислової інтеграції, виявленні ключових тенденцій у процесах інтеграції та визначенні лідерів цього явища на глобальному та національному рівнях. Також покладено завдання діагностувати переваги та недоліки агропромислової інтеграції з економічного та соціального погляду та дослідити її значення для розвитку малого підприємництва.

Виклад основних результатів дослідження. В даний час формування та розвиток інтегративних структур мають загальні передумови загальносвітових процесів концентрації виробництва; у передових країнах кооперація та агропромислова інтеграція зайняли гідне місце на ринках і відіграють значну роль у їхньому соціально-економічному розвитку. Об'єктивною основою становлення та розвитку інтегрованих структур в АПК є складна система виробничо-фінансових відносин між усіма учасниками. Формується інтегрована економіка, в якій взаємодіють «різні сфери економіки, як правило, сільськогосподарська та промислова, що ефективно працюють разом та взаємозалежні» [3].

Процес формування та розвитку інтегрованих структур АПК має такі передумови та умови: необхідність використання традиційного досвіду ведення сільського господарства та системи аграрного виробництва в нашій країні; всебічний аналіз організаційно-економічних умов розвитку інтеграційних процесів в АПК з позицій виявлення тенденцій розвитку економіки в цілому; формування конкретних механізмів та процедур здійснення інтеграційних процесів; створення та підтримка економічних умов на всіх рівнях та етапах розвитку агропромислової інтеграції, включаючи різні організаційно-правові форми господарювання; розробку механізму регулюючих впливів законодавчо-правового, фінансово-кредитного, цінового та податкового регулювання на інтеграційні процеси.

Таким чином, основними факторами, що найбільш сприяють агропромисловій інтеграції, у сучасний період виступають: 1. Необхідність відновлення зруйнованих виробничо-господарських зв'язків між сільським господарством та переробною промисловістю. 2. Диспаритет цін на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси. 3. Можливість взаємовигідного обміну під час просування товару від виробника до споживача. 4. Можливість підвищення ефективності управління власністю. 5. Досягнення балансу інтересів учасників на основі їх координації та управління в агропродуктових формуваннях [2].

Водночас, ефективні інтегровані структури АПК мають враховувати такі обставини: відомчу роз'єднаність виробничих підприємств у сфері переробки сільськогосподарської продукції, а також підпорядкованість різним керівним органам, що перешкоджають інтеграції; прискорене зростання концентрації промислового виробництва; поглиблення спеціалізації та посилення концентрації сільськогосподарського виробництва на засадах міжгосподарської кооперації; соціальні аспекти; техніко-економічні фактори; технічні чинники.

Розглянувши передумови, умови та фактори формування та розвитку інтегрованих структур АПК, можна стверджувати, що, по-перше, агропромислова інтеграція відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку; по-друге, розвиваються і з'являються нові види, форми та способи ведення господарської діяльності в умовах, що змінюються; по-третє, для деяких суб'єктів господарювання процес інтеграції є єдиним способом зберегти позиції на ринку в умовах загальної глобалізації ринку.

Економічна сутність інтеграції проявляється як у розширенні та поглибленні виробничо-технологічних зв'язків, спільному використанні ресурсів, об'єднанні капіталів, так і у створенні сприятливих умов для здійснення економічної діяльності, зняття взаємних бар'єрів як на рівні національного господарства, так і між підприємствами, фірмами, компаніями, корпораціями.

Основні мотиви агропромислової інтеграції учасників виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації споживачам визначаються прагненням до всеосяжного контролю над своїм ринком та потребами в капіталах для забезпечення розширеного відтворення, що досягаються за рахунок ринкового ефекту масштабу, економії у сфері комерційної діяльності, в тому числі і на транзакційних витратах [1].

Виходячи з об'єктивного характеру поглиблення процесу громадського поділу праці в АПК і, відповідно, потреби зміцнення господарських зв'язків, реалізація цільової установки інтеграції суб'єктів агропромислового комплексу зводиться насамперед до підвищення ефективності їх господарювання, що досягається за рахунок: збільшення масштабів виробництва; з'єднання розрізаних стадій єдиного технологічного процесу; отримання можливості мати закінчений цикл виробництва, переробки та продажу конкурентоспроможної продукції.

В процесі досягнення мети суб'єкти АПК прагнуть мінімізації транзакційних витрат у вигляді створення певної організації. При цьому створюючи конкретну організаційно-правову форму формування АПК, його

учасники ставлять перед собою різні економічні, технологічні та організаційні підцілі, послідовне виконання яких досягається шляхом координації управлінської діяльності в рамках окремих підприємств та організацій.

Таким чином, агропромислова інтеграція є економічно виправданою та перспективною формою поєднання ділових зусиль та ресурсів підприємств різних галузей на основі концентрації виробництва, поєднання послідовних стадій обробки вихідної сільськогосподарської сировини, створення ефективної маркетингово-логістичної структури, що мінімізує транзакційні витрати з виробництва, переробки та збуту готової продукції.

Основними завданнями агропромислової інтеграції для сучасного стану агропромислового комплексу є: створення системи гарантованих закупівель сільськогосподарської продукції у товаровиробників; узгодження (примирення, зближення та поєднання) економічних інтересів взаємопов'язаних суб'єктів ринку продовольства та спрямування їх спільних зусиль на задоволення потреб та запитів споживачів; досягнення паритету та еквівалентного обміну в ланцюзі «сільгосп-товаровиробник – переробне підприємство – торгівля»; регулювання економічних взаємин між сільгосп-товаровиробниками та сферою агросервісного обслуговування; піднесення господарської потужності та економічного становища сільгосп-товаровиробників, насамперед тих з них, потенціал розвитку яких не втрачено; організація системи інвестування пріоритетних галузей агропромислового виробництва.

Основна мета створення інтегрованих формувань – максимальний прибуток учасників об'єднання та забезпечення їх стійкості в умовах ринкової економіки. Світовий досвід показує, що такі структури ефективніші і пристосовані до умов ринкової економіки. Розширення міжгосподарських зв'язків в аграрному секторі на основі здійснення інтеграційних процесів підвищує інвестиційну привабливість сільського господарства. А інвестиції в аграрну сферу економіки – це нова техніка та технології та, як наслідок, стабілізація агропромислового виробництва, підвищення його економічної ефективності [4].

В економічно розвинених країнах існує досвід взаємодії великих агропромислових компаній та суб'єктів малого агробізнесу на договірних засадах. Велика фірма передає дрібну частину виробничих функцій, забезпечує її необхідними ресурсами та послугами та закуповує вироблену продукцію. Переваги такого співробітництва великих та дрібних сільськогосподарських структур полягають у тому, що велика фірма отримує можливість перерозподілу частини витрат між партнерами, дрібний сільгоспвиробник отримує можливість працювати з найкращими породами худоби та птиці, найкращими сортами рослин, має гарантований збут продукції.

Інтеграція відбувається на різних рівнях та за різними напрямками. Основні напрямки, що зустрічаються на практиці: кооперація сільськогосподарських підприємств з обслуговуючими та переробними підприємствами; об'єднання всіх учасників у єдиний холдинг на основі спільної власності; створення асоціацій по всьому ланцюгу виробництва; організація фінансово-промислових груп. Існує ряд переваг агропромис-

лової інтеграції, саме тому необхідність у ній обумовлена тим, що вона дозволяє: ефективно розподіляти ресурси між суб'єктами інтеграції; згладити сезонність в аграрному виробництві та в отриманні доходів за рахунок комбінування багатьох видів діяльності; зменшити залежність від погодних та кліматичних умов за рахунок просторової диверсифікації; протистояти стихії ринку сільськогосподарської продукції шляхом великомасштабного планування та консолідації пропозиції; підвищити конкурентоспроможність агробізнесу; зменшити транзакційні витрати; підвищити інвестиційну привабливість сільськогосподарського виробництва [5].

Основними видами інтеграції є: горизонтальна, вертикальна та змішана (конгломеративна).

Горизонтальна інтеграція є об'єднанням організацій однієї галузі, тобто відображає внутрішньогалузеві зв'язки. Вона розвивається у міру поглиблення суспільного розподілу праці для вирішення загальних виробничих завдань, оптимальної концентрації та спеціалізації виробництва. Стосовно сільського господарства – це об'єднання сільськогосподарських організацій для спільної виробничої діяльності та досягнення вищих результатів праці.

Тобто з цього можна вивести визначення, що горизонтальна інтеграція – це об'єднання підприємств однієї й тієї ж галузі сільського господарства чи промисловості, які виробляють однакові види продукції або виконують однакові операції з її виробництва. Горизонтальна інтеграція має внутрішньогалузевий характер. У процесі горизонтальної інтеграції відбувається укрупнення виробництва.

Найбільш вдалою формою горизонтальних інтеграційних систем є науково-виробничі об'єднання, до складу яких поряд з науково-дослідними підрозділами входять і сільськогосподарські підприємства.

Вертикальна інтеграція означає об'єднання сільськогосподарських та промислових організацій, технологічно пов'язаних єдиним процесом виробництва продукції та її промислової переробки під керівництвом однієї головної компанії. Вона передбачає об'єднання підприємств, що функціонують на різних послідовних стадіях виробничого циклу, при якому результати попередньої стадії є вихідним для наступної стадії.

Хоча між вертикальною та горизонтальною інтеграцією є суттєві відмінності, проте є й деяка подібність. В одному та іншому випадках об'єднання відбувається за ознакою технологічної та технічної спільності з погляду виробництва та збуту тих чи інших продуктів чи надання послуг [7].

Змішана інтеграція – це організаційно-економічне об'єднання різних напрямків виробництва і підприємств різних галузей, які не мають між собою ні технічної, ні технологічної спільності з виробництва та збуту товарів.

Змішана інтеграція має місце, якщо, наприклад, у сільськогосподарських підприємствах створюються сервісні, промислові та будівельні підрозділи, які технологічно не пов'язані з сільським господарством. Непоодинокі випадки, коли мале сільськогосподарське підприємство, надаючи транспортні послуги населенню, отримує від цього виду діяльності доходи, що перевищують виручку від продажу сільськогосподарської продукції. Змішана інтеграція дозволяє викорис-

товувати переваги двох протилежних способів організації виробництва: спеціалізації та диверсифікації. Прискорений розвиток інтеграції в агропромислому комплексі на сучасному етапі є основним напрямом стабілізації економіки сільськогосподарського виробництва, додатковим фактором підвищення продуктивності праці, гарантом соціальної стабільності на селі.

У передреформений період основними організаційними формами агропромислової інтеграції були агропромислові підприємства, агропромислові комбінати, агропромислові об'єднання та науково-виробничі об'єднання. Переважав територіальний принцип інтеграції [8].

Розглянемо характеристика та переваги різних видів інтеграції в таблиці 1.

Виникнення різних форм власності, лібералізації цін, створення багатоукладної економіки та перехід до ринкових відносин у результаті реформування економіки призвели до деінтеграції багатьох існуючих та одночасно до створення нових інтегрованих систем – асоціацій та об'єднань, а пізніше – виробничо-торговельних компаній у формі акціонерних товариств та агропромислових формувань холдингового типу. Зарубіжний досвід розвитку економіки є такі моделі агропромислової інтеграції: договірні (контрактна) система; корпорації; холдингові компанії [6].

В даний час договірні (контрактна) система як спосіб взаємодії підприємств та організацій АПК набула найбільшого поширення. Їхні переваги полягають у простоті для самих товаровиробників, відсутності необхідності створення та фінансування додаткових органів управління, збереженні самостійності та статусу юридичної особи учасників договірних відносин.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що серед шляхів вирішення економічних проблем агропромислового комплексу найбільшої актуальності набуває розвиток інтеграційних процесів, які є потужним фактором подальшого прогресу у розвитку продуктивних сил та вдосконаленні виробничих відносин.

Розвиток інтеграційних форм в аграрній сфері супроводжується розширенням діяльності, основна мета якої – зміцнення конкурентоспроможності за рахунок участі в кількох видах виробництва. Поєднання спеціалізації фермерських господарств та диверсифікації діяльності їх інтеграційних процесів – один із головних шляхів виживання в умовах посилення конкурентної боротьби на аграрних ринках через надвиробництво продукції.

Тому найважливішою умовою активізації діяльності підприємств АПК та стабілізації економіки може стати розвиток інтеграційних процесів.

Таблиця 1

Форми агропромислової інтеграції та їх переваги

Форми інтеграції	Характеристики	Переваги
Агропромислове підприємство	Відокремлена виробнича одиниця, є юридичною особою, має самостійний баланс і власний рахунок в банку, діє на основі госпрозрахунку	Отримання додаткового прибутку, практично повна утилізація відходів, зниження сезонного використання праці, створення нових робочих місць
Агропромисловий комбінат	Форма організації виробництва і управління, в якій об'єднані під спільним керівництвом декілька спеціалізованих підприємств різних галузей сільського господарства і промисловості, тісно пов'язаних між собою територіально, техніко-технологічно, організаційно та економічно	Діяльність комбінату здійснюється за єдиною програмою, утилізація відходів, створюються передумови для безперервності технологічного процесу, зниження питомих витрат на виробництво одиниці продукції
Агропромислове об'єднання	Складна форма об'єднання діяльності сільськогосподарських і промислових підприємств, об'єднаних по галузевій і територіальній ознаках	Головний орган управління – рада об'єднання, єдиний план діяльності, централізація деяких виробничо-господарських функцій
Науково-виробниче об'єднання	Являє собою об'єднання науки з виробництвом, включає науково-дослідні, проектно-конструкторські і технологічні організації, заводи, дослідно-виробничі та інші сільськогосподарські організації	Розробляють і випробують прогресивні технології, виводять нові сорти
Корпорація (інтеграція власності)	Це поглиблений варіант інтеграції, де використовується власність фірми-інтегратора на стадіях виробництва і збуту	Управління діяльністю із одного центру, оздоровлювати фінанси підприємства, застосовувати прогресивні технології, вирішувати соціальні проблеми
Агрохолдинг	Організація будь-якої організаційно-правової форми, що володіє контрольним пакетом акцій інших сільськогосподарських організацій, створюється при створенні державної організації в акціонерне товариство	Конкурентоспроможність продукції, Централізація капіталу, можливість диверсифікації виробництва для зниження підприємницьких ризиків, об'єднання виробництва

Список використаних джерел:

1. Малько Ю. Конвергенція політики сільського розвитку в європейському просторі. *Науковий вісник*. 2014. Вип. 14 «Демократичне врядування». URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk14/fail/malko.pdf
2. Чмельова О.С., Дергачова А.К., Агропромислова інтеграція як концептуальний напрям розвитку аграрних підприємств в Україні. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2014. № 64 (1106). С. 20–25.
3. Samoilyk Iu., Vernygora M. The impact of agriindustrial associations synergistic integration and diversification on the food chain formation efficiency. *Modern Science*. 2020. № 4. С. 87–98.
4. Бутко М.П., Родін В.С. Агропромислова інтеграція як шлях до активізації аграрного виробництва. *Агросвіт*. 2010. № 3. С.10–13.
5. Корецька С.О. Економічний механізм розвитку агропромислової інтеграції. *Агросвіт*. 2012. № 7. С. 10–14.
6. Макаренко П.М., Пілявський В.І. Організація формування та ефективного управління агрохолдингами. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2011. Вип. 2 (45). С. 21–24.
7. Спаський Г.В., Швець А.А. Формування та розвиток інтеграції агропромислового виробництва в умовах євроінтеграції. *Економіка АПК*. 2019. С. 97–107.
8. Фурман І.В. Механізм управління організаційною взаємодією підприємств системи АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 3. С. 40–47.

References:

1. Malko, Ju. (2014) Convergence of rural development policy in the Europe]. *Naukovyj visnyk Demokratychnе vryaduvannya*, vol. 14. Available at: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk14/fail/malko.pdf
2. Chmelyova, O. S. and Dergachova, A. K. (2014) Agriindustrial integration as a conceptual direction of development of agricultural enter& prises in Ukraine. *Visnyk NTU "KhPI"*, vol. 64 (1106). pp. 20–25.
3. Samoilyk, Iu. and Vernygora, M. (2020) The impact of agriindustrial associations synergistic integration and diversification on the food chain formation efficiency. *Modern Science*, vol. 4. pp. 87–98.
4. Butko, M. P. & Rodin, V. S. (2010) Ahropromislova intehtracia jak slyah do aktivizacii ahrarnoho virobnytstva [Agroindustrial integration as a way to activation of agrarian production]. *Ahrosvit*, no. 3, pp. 10–13 (in Ukrainian)
5. Koretska, S. O. (2012) Ekonomichnyi mekhanizm rozvytku ahropromyslovoi intehtratsii [Economic mechanism of development of agro-industrial integration]. *Ahrosvit*, no. 7, pp. 10–14 (in Ukrainian)
6. Makarenko, P. M. & Piliavskyyi, V. I. (2011) Orhanizatsiia formuvannya ta efektyvnoho upravlinnia ahrokhodynhamy [Organization of formation and effective management of agroholdings]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii "Ekonomika ta menedzhment"*, no. 2 (45), pp. 21–24 (in Ukrainian)
7. Spassky G. V., Shvets A. A. (2019). Formuvannya ta rozvytok intehtratsiyi ahropromyslovoho vyrobnytstva v umovakh yevrointehtratsiyi [Formation and development of the integration of agro-industrial production in the conditions of European integration]. *Ekonomika APK*, pp. 97–107.
8. Furman I. V. (2021) Mekhanizm upravlinnya orhanizatsiynoyu vzayemodiyeyu pidpryemstv systemy APK [Mechanism of management of organizational interaction of enterprises of the agro-industrial complex system]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, no. 3, pp. 40–47.